

Olga van Marion, *Heldinnenbrieven. Ovidius' Heroides in Nederland*. Proefschrift Leiden, Nijmegen: Vantilt, 2005. ISBN 90-77503-41-2.

'Velen hebben my verklaard, den brief niet ten einde te kunnen lezen.' Aldus Willem Bilderdijk in 1823 over Hoofts *Brief van Menelaus aan Helena* (1602), en aan zijn commentaar voegt hij een niet ongeestig antwoord toe van Helena, waarmee deze het epistel van haar man geuwend terugstuurt. Menelaus heeft haar niet weten te overtuigen. Met dit tafereel eindigt deze mooie studie over de heroïde in Nederland, en we zien er tevens de voornaamste redenen in waarom het genre destijds van het literaire toneel verdween: het was gaan gelden als ongeloofwaardig en onecht.

De eerste ‘heroiden’ (de term stamt uit de vijftiende eeuw; het Nederlandse ‘heldinnenbrief’ dekt de lading niet helemaal) vinden we zoals bekend bij Ovidius: vijftien fictieve brieven in dichtvorm van vrouwen-in-nood aan hun onbereikbare geliefden, plus drie brievenparen van mannen en vrouwen op een kritiek moment in hun relatie, alles spelend in de wereld van mythe en ver verleden. Deze voorbeelden hebben tot in de negentiende eeuw dichters in heel Europa geïnspireerd. Inmiddels is het genre zo dood, dat we tot voor kort zelfs nauwelijks meer wisten hoe levend het ook hier te lande is geweest. Zelfs de baanbrekende studie van Heinrich Dörrie (*Der Heroische Brief*, 1968) wijst maar een fractie van de werkelijke heroiden-productie aan, en de feitelijke toptijd voor het genre in Nederland (de achttiende eeuw) is daar zelfs totaal gemist. Dankzij het onderzoek van Van Marion staat de teller voor Nederland nu ruim boven de 600, en dat is nog maar de minste verdienste van dit boek. Veel helderder en systematischer dan haar voorgangers laat Van Marion zien hoe de auteurs van deze ‘brieven’ door de eeuwen heen, te beginnen met Dirc Potter in 1412, het genre telkens weer lieten aansluiten bij hun eigen leefwereld en idealen. Daar is de brief van Hooft trouwens (lang als hij inderdaad is) een prachtig voorbeeld van. Bij Ovidius vinden we ‘Paris aan Helena’ en ‘Helena aan Paris’, een brief van een verleider en één van iemand die zich graag wil laten verleiden. Hooft kiest voor het perspectief van de wettige echtgenoot: Menelaüs, die voor zijn rechten opkomt. Braver? Misschien, maar preuts is Hooft toch ook niet; alleen is bij hem de ovidiaanse erotiek geen doel op zich. Bij hem gaat het, (zoals zo vaak, denk aan *Granida*, 1605) om het ideale huwelijk, tot stand gekomen op basis van vrije keuze van geest en lichaam, en om het contrast tussen ‘oosterse’ despotie en ‘westerse’ vrijheid. Dat zijn dingen die bij Ovidius uiteraard totaal niet aan de orde zijn, maar zonder hem was het allemaal niet geschreven.

Wie iets over dit genre wil weten, kan de oudere overzichten voortaan gerust ongelezen laten. De studie bespreekt, zoals gezegd, de verschijningsvormen van het genre in Nederland van de vijftiende tot de negentiende eeuw; en behalve de Nederlandstalige krijgt ook de Neolatijnse productie alle nodige aandacht. De lijst, bijgehouden op <http://www.let.leidenuniv.nl/Dutch/Heroides.html> (waar veel van de teksten ook rechtstreeks te raadplegen zijn), groeit trouwens nog altijd. Telkens staat de vraag centraal hoe de auteurs omgaan met hun voorbeelden: in de eerste plaats Ovidius, maar ook dichters uit de latere renaissance-traditie, die ook nieuwe, va-

derlands-historische helden en heldinnen hadden ingevoerd, zoals Jacoba van Beieren, en zelfs nog levende (Amalia van Solms). De altijd scherpe contrast-analyses laten zien wat de dichters door de eeuwen heen van hun voorbeelden oppikten, weglieten en wat ze aan nieuws brachten. Lange tijd bleef Ovidius het ijkpunt; we zien het bijvoorbeeld aan Vondels *Brieven der heilige Maeghden, Martelaressen* uit 1642 – weer zulke totaal on-ovidiaanse stof waarin Ovidius toch overal, maar dan met een ‘geestelijke zwier’, aanwezig is. Pas tegen het eind van de achttiende eeuw lijkt zijn rol als inspirator te zijn uitgespeeld, en wat Michiel de Ruyter in zijn laatste ogenblikken aan zijn zoon Engel schrijft (volgens Thomas van Limburg in 1780) heeft weinig meer te maken met de elegante passie van Ovidius’ helden en heldinnen. Tegen die tijd gaan Vondels brieven zelfs dienen als voorbeelden van hoe het niet moet (p. 241), en zijn we beland in een periode dat men niet meer begreep hoe juist Ovidius’ klassieke formuleringen zich kunnen lenen voor het vertolken van ‘echte’ gevoelens – een onbegrip waar Vondel zich alleen maar over verbaasd zou kunnen hebben. Vervolgens werd het genre zelf steeds minder *au sérieux* genomen (zie hierboven Bilderdijk, al had die zich er in zijn jonge jaren nog wel aan bezondigd); en een brief van Van Speyck, met de brandende lont op weg naar het kruityvat, is tot mijn spijt niet meer aangetroffen. Maar al met al heeft de heroïde hier te lande lange tijd gebloeid, en niet voornamelijk in het Neolatijn, zoals Dörrie nog meende, maar vooral in het Nederlands.

Wat dit boek niet geeft, is moeilijker te zeggen. De contrast-analytische methode, waarin met name gelet wordt op wat de onderzochte brief voor nieuws te bieden heeft ten opzichte van de voorbeelden (zie bijv. de vragen op p. 46 over Dirc Potter: hoe de brief van Hero door hem is ‘aangepast’, wat er ‘vernieuwend’ was aan zijn bijdrage), betekent op zich natuurlijk een beperking. Zeker voor de Nederlandstalige brieven geldt dat ze als taalkunstwerken ook op zichzelf staan, dat men ze dus in principe ‘gewoon’ kon en kan lezen, zonder de voorbeelden te laten mee-klinken. Contemporaine auteurs hielden daar ook rekening mee, zoals blijkt uit de wijze waarop Petrus Scriverius zijn vertaling van Barlaeus’ Amalia-brief presenteerde (p. 183): ‘Blijkbaar hadden Scriverius en boekdrukker Basson een leespubliek voor ogen dat niet vanzelfsprekend wist wat een heldinnenbrief was’. Zulke lezers moeten een totaal andere leeshouding gehad hebben dan die van het Latijn van Barlaeus zelf, die, allemaal van jongsaf doordrenkt met Ovidius, bijna onvermijdelijk aan

één stuk door aan het 'contrast-analyseren' waren. Maar voor de conclusies omtrent de strekking van de brieven maakt dat toch maar marginaal uit, en Van Marions benadering is hier toch wel uitermate vruchtbaar gebleken. Terecht (maar ook veel te bescheiden) presenteert ze haar boek tenslotte (p. 318) ook zelf als een uitgangspunt voor verder onderzoek. Dat zal bij haar in goede handen zijn.

Ton van Strien